

АНОТАЦІЯ

Заблоцький А. Р. Підготовка майбутніх працівників соціальної сфери до роботи в альтернативних формах державної опіки над дітьми. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі освіти спеціальності 015 Професійна освіта. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2021.

У дисертації обґрунтовано актуальність деінституалізації державної системи опіки та трансформації послуг для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. На основі вивчення наукової літератури проаналізовано сутність понять «опіка», «альтернативні форми державної опіки» та уточнено означені поняття. Схарактеризовано альтернативні форми державної опіки над дітьми як соціальне явище. Зазначено, що головною метою перебування дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування, в альтернативних формах державної опіки є розвиток у неї особистісних, соціальних, професійних навичок, які дадуть можливість їй у майбутньому стати повноправним членом суспільства: набутти позитивного соціального статусу, оволодіти гідною професією, створити власну сім'ю, виховати дітей. Подальшого розвитку набула класифікація альтернативних форм державної опіки над дітьми (усиновлення, опіка (піклування), прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу, малий груповий будинок та сімейний патронат). Схарактеризовано особливості функціонування альтернативних форм сімейного виховання, визначено їх позитивні та негативні риси. З'ясовано, що розвиток системи соціальної допомоги дітям-сиротам і дітям, позбавленим батьківського піклування, відбувається в Україні повільно через різні причини суспільно-політичного, соціально-економічного та психолого-педагогічного характеру.

Досліджено нормативно-правові засади, зміст та особливості роботи

працівників соціальної сфери в альтернативних формах державної опіки. Окреслено потенціал фахівця соціальної сфери у роботі в альтернативних формах опіки і піклування. Визначено професійну готовність майбутнього працівника соціальної сфери до роботи в альтернативних формах опіки над дітьми як важливу інтегративну якість і стійку особистісну характеристику майбутнього фахівця, що виявляється в його здатності здійснювати ефективну професійну діяльність в альтернативних формах опіки над дітьми і є результатом його професійної підготовки до означеного виду діяльності в закладі вищої освіти. З'ясовано, що процес професійної підготовки майбутнього фахівця передбачає поступове надбання ним професійно значущих характеристик, оволодіння професійними знаннями та вміннями, рольовими функціями.

Визначено структуру професійної готовності майбутніх працівників соціальної сфери до означеного виду діяльності, яка включає особистісний (риса, властивості), теоретичний (знання) і практичний (уміння та навички) компоненти. Конкретизовано критерії (особистісний, знаннєвий, діяльнісний), їхні показники та рівні (репродуктивний (низький), продуктивний (середній) і творчий (високий)) готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи в альтернативних формах опіки над дітьми.

У дисертаційному дослідженні схарактеризовано вимоги до формування змісту професійної підготовки майбутніх фахівців до роботи в сімейних формах виховання; виокремлено специфічні принципи цієї підготовки (людиноцентризму, раціонального використання ресурсів, виважених рішень, індивідуальної та соціальної значущості); визначеної педагогічні умови (формування позитивної мотивації студентів до опанування професійно значимих знань, умінь і навичок за обраним фахом; професійна спрямованість освітнього процесу; навчально-методичне забезпечення освітніх компонентів).

Обґрунтовано зміст підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до роботи в альтернативних формах державної опіки над дітьми;

експериментально досліджено програму підготовки. Розкрито особливості використання інтерактивних технологій (диференційованого та інтегрованого навчання), активних форм і методів (інтерактивних занять, індивідуальних практикумів, конференцій, круглих столів, лекцій-інформацій, проблемних лекцій, лекцій-візуалізацій, лекцій із запланованими помилками, практико-орієнтованих семінарів, дискусій, зустрічей з фахівцями, презентацій наукових проектів, конкурсів, ігорток, тематичних днів, тренінгів, консультування, фестивалів, благодійних акцій, проектів, відео лекторіїв, тематичних тижнів тощо) професійної підготовки майбутніх фахівців.

Аналіз науково-педагогічних досліджень дав можливість окреслити актуальні вектори якісного оновлення підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери, зокрема соціальних працівників і соціальних педагогів, до яких належать: формування професійної готовності до роботи в альтернативних формах державної опіки, професійної компетентності й професіоналізму, здатності до безперервного особистісного та професійного самовдосконалення, готовності майбутнього фахівця до творчого практичного застосування фундаментальних знань; реалізація особистісно-орієнтованого та компетентнісного підходів у професійній освіті; оволодіння студентами інструментарієм соціальної (соціально-педагогічної) роботи в альтернативних формах опіки.

Практичне значення дослідження полягає в розробці та апробації програми підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до роботи в альтернативних формах державної опіки та удосконаленні відповідного навчально-методичного забезпечення, яке включає низку методичних й інформаційних матеріалів, а саме доповнені відповідними матеріалами: навчально-методичне забезпечення дисциплін «Соціальна педагогіка», «Теорія соціальної роботи», «Соціальний супровід», «Соціальна реабілітація», «Соціальна реабілітація сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах», «Технології соціальної роботи» (спеціальність 231

«Соціальна робота», освітньо-професійна програма «Соціальна робота», перший (бакалаврський) рівень) та ін.; програма професійно-орієнтованої практики (спеціальність 231 «Соціальна робота», освітньо-професійна програма «Соціальна робота», перший (бакалаврський) рівень); орієнтовна тематика курсових, бакалаврських і магістерських робіт (спеціальність 231 «Соціальна робота», освітньо-професійна програма «Соціальна робота», перший (бакалаврський) рівень) спеціальність 011 «Освітні, педагогічні науки», освітньо-професійна програма «Соціальна педагогіка», другий (магістерський) рівень). Розроблено навчально-методичне забезпечення дисципліни «Соціально-педагогічна робота в альтернативних формах опіки і піклування» (спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки, освітньо-професійна програма «Соціальна педагогіка», другий (магістерський) рівень) і Портфолію працівника соціальної сфери для роботи в альтернативних формах опіки (спеціальність 231 «Соціальна робота», освітньо-професійна програма «Соціальна робота», перший (бакалаврський) рівень) спеціальність 011 «Освітні, педагогічні науки», освітньо-професійна програма «Соціальна педагогіка», другий (магістерський) рівень).

Основні положення й висновки дослідження можуть бути використані викладачами закладів вищої освіти у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери; студентами і магістрантами – під час навчання та виконання курсових, бакалаврських й магістерських робіт; соціальними працівниками і соціальними педагогами – у професійній діяльності. Матеріали дослідження збагачують зміст професійно-орієнтованих дисциплін.

Ключові слова: діти-сироти; діти, позбавлені батьківського піклування; інституційний догляд і виховання; деінституалізація; альтернативні форми державної опіки і піклування; соціальна робота; соціально-педагогічна робота; працівник соціальної сфери; професійна підготовка; заклад вищої освіти.

SUMMARY

Zablotskyi A.R. Preparation of future social workers to work in alternative forms of state custody of children. Qualification scientific work on the manuscript rights.

Dissertation for the Doctor of Philosophy Degree, specialty 015 Professional Education. TernopilVolodymyrHnatyuk National Pedagogical University. Ternopil, 2021.

The urgency of deinstitutionalization of the state system of guardianship and transformation of services for orphans and children deprived of parental care is substantiated in the dissertation. Based on the analysis of scientific sources, the essence of the concepts «guardianship», «alternative forms of state guardianship» is analyzed and the defined concepts are clarified. Alternative forms of state custody for children as a social phenomenon are characterized. It is noted out that the main purpose of an orphan or a child deprived of parental care being in alternative forms of state care is to develop her personal, social, professional skills that will enable her to become a full member of society in the future: to acquire positive social status, master a decent profession, create family, raise children. The classification of alternative forms of state custody for children (adoption, guardianship (care), foster family, family-type orphanage, small group home and foster care) was further developed. Peculiarities of functioning of alternative forms of family upbringing are characterized, their positive and negative features are determined. It was found out that development of the system of social care for orphans and children deprived of parental care is slow in Ukraine due to various reasons of socio-political, socio-economic and psychological-pedagogical nature.

Normative-legal bases, maintenance and features of specialists of social sphere in alternative forms of the state guardianship are investigated. The potential of a social sphere specialist during work in alternative forms of guardianship (care) is outlined. The professional readiness of a future social worker to work in alternative forms of child custody as an important integrative quality and stable personal characteristics of the future specialist, which is manifested in his ability to

carry out effective professional activities in alternative forms of child custody and is the result of his training for this type of activities at higher education institution. It was found out that the process of professional training of a future social worker involves gradual acquisition of professionally significant characteristics, mastery of professional knowledge and skills, role functions.

The structure of professional readiness of future social workers for the specified type of activity (personal (traits, properties), theoretical (knowledge), practical (habits and skills) components) is determined and criteria (personal, knowledge, active) are specified, their indicators and levels (reproductive (low), productive (medium) and creative (high)) of professional readiness of future social workers to work in alternative forms of child care are determined.

The requirements for the formation of content of professional training of future professionals to work in family forms of education are characterized in the dissertation; specific principles of this training (human-centeredness, rational use of resources, balanced decisions, individual and social significance) are singled out; defined pedagogical conditions (formation of positive motivation of students to master professionally significant knowledge, skills and abilities in the chosen specialty; professional orientation of the educational process; educational and methodological support of educational components).

The content of training of future social workers to work in alternative forms of state custody of children is substantiated; the training program was experimentally studied. Peculiarities of using interactive technologies (differentiated and integrated learning), active forms and methods, interactive classes, individual workshops, conferences, round tables, information lectures, problem lectures, lectures-visualizations, lectures with planned mistakes, practice-oriented meetings with specialists, presentations of research projects, competitions, games, thematic days, trainings, consulting, festivals, charity events, projects, video lectures, thematic weeks, etc.) of professional training of future specialists are outlined.

The analysis of scientific and pedagogical researches of scientists allowed to outline current vectors of qualitative renewal of professional training of future social specialists, in particular social workers/social pedagogics, which include: formation of professional readiness to work in alternative forms of state care, professional competence and professionalism, professional self-improvement, readiness of the future specialist for creative practical application of fundamental knowledge; implementation of personality-oriented and competence-based approaches in professional education; students' mastering the tools of social (socio-pedagogical) work in alternative forms of care.

The practical significance of the study is to develop and test a program to prepare future social workers to work in alternative forms of public care and to improve relevant educational and methodological support, which includes a number of methodological and informational materials, namely supplemented by relevant materials: educational and methodological complexes of disciplines «Social Pedagogy», «Theory of Social Work», «Social Support», «Social Rehabilitation», «Social Rehabilitation of Families in Difficult Life Circumstances», «Social Work Technologies»; program of professionally-oriented practice; topics of course, bachelor's and master's theses (specialty 231 Social work, educational and professional program «Social work», first (Bachelor's) level). Educational and methodical complex of the discipline «Social and Pedagogical Work in Alternative Care Institutions» (specialty 011 Educational, pedagogical sciences, educational and professional program «Social pedagogy», second (Master's) level) has been developed.

The main statements and conclusions of the study can be used by teachers of higher education institutions in the process of professional training of future social workers; students and undergraduates – during the study and implementation of course, bachelor's and master's theses; social workers and social educators – during professional activities. Research materials enrich the content of professionally-oriented disciplines.

Key words: orphans; children deprived of parental care; institutional care and education; deinstitutionalization; alternative forms of state guardianship and custody; social work; socio-pedagogical work; social worker; professional training; institution of higher education.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації

1. Заблоцький, А. Р. Діяльність працівників соціальної сфери щодо встановлення альтернативних форм державної опіки над дітьми. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (педагогічні науки). № 6 (303), жовтень, 2016. Частина III. Видавництво Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2016. 340 с. С. 19–25.

2. Заблоцький А. Р. Характеристика альтернативних форм державного піклування про дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Журнал освіти, здоров'я та спорту. 2020; 10 (11): 373-381. eISSN 2391-8306. DOI <http://dx.doi.org/10.12775/JEHS.2020.10.11.037>

3. Заблоцький, А. Р. Сучасний погляд на усиновлення дітей-сиріт як на альтернативну форму державної опіки. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». № (1) 15. Хмельницький, 2018. 203 с. С. 145–148.

4. Заблоцький, А. Р. Професійна готовність майбутнього працівника соціальної сфери до роботи в альтернативних формах державної опіки над дітьми. Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка. Серія: Педагогіка / за заг. ред. А. М. Ломаковича, В. Є. Бенери. Кременець : ВЦ КОГПА ім. Тараса Шевченка, 2019. Вип. 12. 208 с. С.123–135.

5. Заблоцький, А. Р. Педагогічні умови професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи в альтернативних формах державної опіки. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський

збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. №32. Дрогобич, 2020. 203–207.

6. Заблоцький, А. Шляхи оптимізації професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до роботи в альтернативних формах державної опіки над дітьми. *Social Work and Education*. Vol. 7, No. 2. Ternopil-Aberdeen, 2020. pp. 215–222.

Опубліковані праці апробаційного характеру

1. Заблоцький, А. Р. Підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи в альтернативних формах державної опіки над дітьми. *Актуальні проблеми сучасної соціології, соціальної роботи та професійної підготовки фахівців (Ужгород, 16 вересня 2016 року)*. Матеріали доповідей та повідомлень Міжнародної науково-практичної конференції. За ред. проф. І. В. Козубовської, проф. Ф. Ф. Шандора. Ужгород, 2016. 230 с. С. 66–68.

2. Заблоцький, А. Р. Формування професійних якостей майбутнього соціального педагога у процесі його підготовки до роботи в альтернативних формах державної опіки. *Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів: Зб. наук. праць за матеріалами ІХ Всеукраїнської інтернет-конференції, 27 жовтня 2016 р.* Відп. ред. В. В. Макарчук. Умань : ФОП Жовтий, 2016. 192 с. С. 72–75.

3. Заблоцький, А. Р. Patronage of orphans as a priority trend in the development of alternative forms of state care . XIII International scientific conference «Modern scientific knowledge». Morrisville, Lulu Press, 2017. 185 p. P. 165–169.

4. Заблоцький, А. Р. Особливості розвитку альтернативних форм державної опіки над дітьми на прикладі прийомної сім'ї. *Сімейна політика в Україні: проблеми і перспективи розвитку: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (04 квітня 2018 р., м. Київ)*. Ред. кол. І. Г. Губеладзе та ін. К., 2018. 188 с. С. 45–47.

5. Заблоцький, А. Р. Зарубіжний досвід функціонування альтернативних форм виховання і утримання дітей-сиріт. *Соціальна робота: виклики сьогодення: матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 18-19квітня 2019р.) Зб. наук.пр. Тернопіль,2019. 307с. С.78–81.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати

1. Заблоцький, А. Р. Соціально-педагогічне забезпечення дітей-переселенців зі сходу України. *Соціально-педагогічна парадигма виховання: сутність та шляхи реалізації : тези доповідей*. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2014. 224 с. С. 81–82.

2. Заблоцький, А. Р. Соціально-педагогічна експертиза у професійній діяльності соціального педагога. *Актуальні проблеми гуманітарної освіти: збірник наукових праць/за заг. ред. Ломаковича А. М., Бенери В. Є.* Кременець: ВЦ КОГПА ім. Тараса Шевченка, 2015. С. 101–104.